

समाज कार्यातील मूलभूत घटकांचा अभ्यास

डॉ. हेमंत सुभाष कोळी

एम.एस. डब्ल्यू, एम. फिल., पीएच.डी.

प्रस्तावना

आज शैक्षणिक विषय म्हणून समाज कार्याची लोकप्रियता वाढत आहे. २१ व्या शतकात, व्यापक समाज, राजकीय आणि आर्थिक संदर्भात महत्त्वपूर्ण बदल होत असताना, त्याची लोकप्रियता समाज कार्याच्या सैद्धांतिक आणि संशोधन पैलूंमध्ये वाढत्या रसातून दिसून येते. समाज कार्य ही एक व्यावसायिक पद्धत आहे जी व्यक्ती, गट किंवा समुदायांना त्यांचे समाज कार्य वाढविण्याच्या ध्येयासाठी अनुकूल समाज परिस्थिती विकसित करण्यात मदत करते. या संशोधनाचा उद्देश शैक्षणिक विषय म्हणून समाज कार्याचा अर्थ, स्वरूप आणि व्याप्ती समजून घेणे आहे. उच्च शिक्षणाचा एक विषय म्हणून, समाज कार्य मानवी वर्तन आणि समाज व्यवस्थेचे सिद्धांत तसेच मानवी हक्क आणि समाज न्यायाच्या तत्वांचा वापर व्यक्ती, गट आणि समुदायांच्या समस्या सोडवण्यासाठी, समाज बदलांना चालना देण्यासाठी आणि लोकांना त्यांचे जीवन सुधारण्यासाठी सक्षम करण्यासाठी करते. समाज कार्य व्यावसायिकांवर मनोसमाज समस्या समजून घेण्याची आणि उपाय सुचवण्याची आव्हानात्मक जबाबदारी आहे. म्हणूनच, समाज कार्य हे एक उपयुक्त साधन असल्याचे दिसून आले आहे.

संशोधन पद्धती

समाज शास्त्रामध्ये संशोधनाच्या विविध पद्धती आहेत. यामध्ये ऐतिहासिक, विश्लेषणात्मक, सांख्यिकीय आणि वर्णनात्मक संशोधन पद्धतींचा समावेश होतो. प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा उपयोग करण्यात आला आहे.

संशोधनाची गृहीतके

१. समाज कार्य संकल्पनेचा अभ्यास करणे.
२. सामाज कार्यातील मूलभूत घटकांच्या व्याप्तीचा अभ्यास करणे.

समाज कार्याचा अर्थ आणि व्याख्या

सामाज कार्य हे एक समाज विज्ञान आहे. ते मानवतावादी तत्वज्ञान, वैज्ञानिक ज्ञान आणि तांत्रिक कौशल्यांवर आधारित व्यक्ती, गट किंवा समुदायांना आनंदी आणि परिपूर्ण जीवन जगण्यास मदत करण्याच्या उद्देशाने कल्याणकारी उपक्रमांचा अभ्यास करते. समाज कार्य हा शब्द समस्या सोडवण्याद्वारे मानवी कल्याणाच्या प्रचाराचे वर्णन करण्यासाठी वापरला जातो. एकंदरीत ते प्रभावी समाज कृती आणि समाज अनुकूलनास अडथळा आणणाऱ्या समाज आणि मानसिक समस्यांवर

वैज्ञानिक उपाय देते. ते वैयक्तिक आणि सामूहिक समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी समाज विज्ञान, विशेषतः समाजशास्त्र, च्या तत्त्वांचा आणि दृष्टिकोनांचा वापर करते. जरी समाज कार्याचे काही मूलभूत घटक ऐतिहासिकदृष्ट्या अशा व्यक्तींच्या कामात आढळतात ज्यांनी सार्वत्रिक प्रेम किंवा समाज सुधारणांच्या भावनांनी प्रेरित होऊन गरिबांना मदत केली. १९ व्या शतकाच्या उत्तरार्धात समाज कार्य हा एक व्यवसाय म्हणून उदयास आला. दुसऱ्या महायुद्धाचे परिणाम आणि त्यानंतर आलेल्या आर्थिक उलथापालथीमुळे, समाज कार्यकर्त्यांनी महत्त्वपूर्ण जबाबदाऱ्या स्वीकारल्या, ज्यामुळे इतर व्यवसायांच्या तुलनेत समाज कार्याची प्रतिष्ठा लक्षणीय वाढली. मरे यांचा असा युक्तिवाद आहे की सरकार आणि जनतेनेही समाज कार्यकर्त्यांचे महत्त्व ओळखले. प्रशिक्षण शाळा आणि व्यावसायिक संघटनांच्या उदयाने समाज कार्याच्या व्यावसायिकीकरणात महत्त्वपूर्ण योगदान दिले.

समाज कार्याच्या अर्थाविषयी वेगवेगळ्या विचारवंताने मत व्यक्त केले. यामध्ये बेंजामिन यांच्या मते, समाज कार्य प्राचीन काळापासून चालत आले आहे, परंतु त्याचे व्यावसायिक स्वरूप पहिल्या महायुद्धानंतरच उदयास आले. प्राचीन काळापासून चालत आले आहे. धर्मादाय स्वरूपातील समाज कार्य दोन उद्देशांसाठी कार्य करते: पहिले, ते गरीब आणि पीडितांना मदत करते आणि दुसरे, ते व्यक्तींना त्यांचे धार्मिक कर्तव्ये पार पाडण्यास अनुमती देते. जेणेकरून केवळ गरिबी कमी करता येईल असे नाही तर गरिबीची कारणे देखील दूर करता येतील. या समस्येला संघटित पद्धतीने रोखण्यासाठी आणि त्यांचे निराकरण करण्यासाठी दयाळू आणि प्रशिक्षित व्यक्तींची आवश्यकता भासू लागली.

समाज कार्याची व्याप्ती

समाज कार्याची व्याप्ती अत्यंत विस्तृत आहे. कारण जिथे जिथे एखाद्या व्यक्तीच्या प्रभावी समाज कार्यात आणि समायोजनात अडथळा निर्माण करणारी समस्या असते तिथे तिथे समाज कार्याची मदत आवश्यक असते. समाज कार्याच्या व्याप्तीच्या पैलूंचा अभ्यास खालील मूलभूत घटकांतून घेण्यात आला आहे.

बालविकास

बालविकास हा समाज सेवेच्या क्षेत्रातील एक महत्त्वाचा पैलू आहे. मुलांना राष्ट्राची सर्वात मौल्यवान संपत्ती मानले जाते. म्हणूनच, प्रत्येक राष्ट्र शक्य तितके मुलांचे पालनपोषण आणि काळजी घेण्याचा प्रयत्न करते. सरकार मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी विविध धोरणे तयार करते आणि त्यानुसार विविध कार्यक्रम राबवते. उदाहरणार्थ, भारतातील ३५ टक्के मुले ०-१४ वयोगटातील आहेत आणि त्यांच्या कल्याण आणि संरक्षणाशी संबंधित सर्व बाबी महिला आणि बालविकास मंत्रालयाद्वारे हाताळल्या जातात. २००६ पूर्वी, हे काम समाज न्याय आणि सक्षमीकरण मंत्रालयाच्या अंतर्गत होते. मुलांच्या योग्य विकासासाठी अनेक कार्यक्रम राबविले जात आहेत, ज्यात एकात्मिक बालविकास सेवा, काम करणाऱ्या मातांच्या मुलांसाठी राजीव गांधी राष्ट्रीय बालसंगोपन केंद्र, रस्त्यावरील मुलांसाठी एकात्मिक कार्यक्रम, चाइल्डलाइन सेवा, बाल न्याय कायदा, २०००, एकात्मिक बाल संरक्षण योजना आणि स्त्री भ्रूणहत्या आणि बालविवाह प्रतिबंध यांचा समावेश आहे.

महिला सक्षमीकरण

महिलांना फार पूर्वीपासून असुरक्षित मानले जात आहे कारण त्यांना लिंगभेदाने मागे ठेवले आहे. आता हे लक्षात येत आहे की महिलांच्या विकास आणि सहभागाशिवाय राष्ट्रीय विकास अशक्य आहे. समाज-सांस्कृतिक परिमाण कुटुंब, समुदाय आणि समाजातील त्यांच्या सामाजिकीकरणाशी संबंधित आहे जेणेकरून लिंगभेद, पितृसत्ताक मूल्ये आणि धार्मिक श्रद्धा महिलांच्या विकासात अडथळा आणू नयेत. सक्षमीकरणाचे सर्व परिमाण महत्त्वाचे असले तरी, शैक्षणिक आणि आर्थिक परिमाण अत्यंत महत्त्वाचे आहेत. हे ध्येय साध्य करण्यासाठी, स्वातंत्र्यानंतर भारतात महिलांच्या उत्थान आणि सक्षमीकरणासाठी असंख्य कार्यक्रम राबवण्यात आले आहेत. यामुळे केवळ त्यांच्या जीवनशैलीतच बदल झाला नाही तर त्यांना त्यांच्या घराच्या मर्यादेतून बाहेर पडण्याचे धाडसही मिळाले आहे. परिणामी, त्या सतत सर्व क्षेत्रात पुरुषांसोबत खांद्याला खांदा लावून काम करत आहेत.

शालेय समाज कार्य

विद्यार्थ्यांना शाळांमधील समस्या, त्यांचे पालक आणि शिक्षकांना मदत करते. अनेक विद्यार्थ्यांना शाळेत योग्यरित्या जुळवून घेण्यास संघर्ष करावा लागतो, त्यासाठी मार्गदर्शनाची आवश्यकता असते. समाज कार्य क्षेत्रातील हा पैलू अशा मुलांच्या समस्या समजून घेण्यास आणि त्यावर उपाय शोधण्यास मदत करतो. समाज कार्य तज्ञ अशा मुलांशी, त्यांच्या वर्गमित्रांशी, त्यांच्या पालकांशी आणि शिक्षकांशी त्यांच्या समस्यांबद्दल सखोल चौकशी करतात आणि त्यांच्या समायोजनात अडथळा आणणारी कारणे ओळखण्याचा प्रयत्न करतात. या आधारे, ते आवश्यक समुपदेशन प्रदान करतात आणि त्यांच्या वातावरणात आवश्यक बदल करून आणि त्यांच्यासाठी आवश्यक सेवांची व्यवस्था करून त्यांच्या समस्या सोडवतात.

युवा कल्याण

मुले ही राष्ट्राचे भविष्य असल्यामुळे तरुणांमध्ये केवळ शक्ती, ऊर्जा, उत्साह, क्षमता, कौशल्य आणि कठोर परिश्रमच नाही तर त्यांना योग्य मार्गदर्शन आणि प्रेरणा मिळाली तर ते त्यांचा देश आणि समाज खूप पुढे नेऊ शकतात. भारत जगभरात "तरुण राष्ट्र" म्हणून ओळखला जातो. भारतात जगातील सर्वात मोठी तरुण लोकसंख्या आहे, ज्यामध्ये प्रामुख्याने १८ ते ३५ वयोगटातील नागरिकांचा समावेश आहे. ३५ वर्षांखालील तरुण हे भारताच्या एकूण लोकसंख्येच्या ७० टक्के आहेत. कोणत्याही देशाचे तरुण हे एक मौल्यवान संपत्ती आहे. तरुणांना राष्ट्राचा अभिमान आणि राष्ट्राच्या आकांक्षा मानले जाते. हा युवा विकासाचा पाया मानला जातो. तरुणांच्या क्षमतेकडे दुर्लक्ष करून देशाची विकासाची उद्दिष्टे साध्य करता येत नाहीत. म्हणूनच, भारत सरकारने तरुणांचा सर्वांगीण विकास सुनिश्चित करण्यासाठी १९८८ मध्ये तयार केलेल्या राष्ट्रीय युवा धोरणाचा २०२५ मध्ये आणखी विस्तार झाला आहे.

वृद्धांचे कल्याण

आधुनिक काळात वृद्धत्वाबाबत एक भीतीदायक मानसिकता विकसित झाली आहे, ज्यामध्ये एकटेपणा आणि एखाद्याच्या प्रतिष्ठित स्थानापासून वेगळे होण्याचे दुःख ही प्राथमिक चिंता आहे. कुटुंबांकडून दुर्लक्षित वृद्धांची संख्या सातत्याने वाढत आहे आणि त्यांना वृद्धाश्रमात राहण्यास भाग पाडले जात आहे. एकीकडे, कुटुंबे त्यांची काळजी घेण्यास तयार नाहीत आणि दुसरीकडे, सरकारचा असा विश्वास आहे की वृद्धाश्रम कुटुंबाची जागा घेऊ शकत नाहीत, आणि म्हणूनच, या समस्येचे निराकरण करण्याची सरकारची जबाबदारी मर्यादित आहे. एकंदरीत संयुक्त राष्ट्रांनी वृद्धांचे संरक्षण करण्यासाठी वेळोवेळी अनेक पावले उचलली आहेत. म्हणूनच, वृद्धांचे कल्याण हा समाज कार्याच्या क्षेत्रातील एक महत्त्वाचा पैलू आहे. भारतात, जानेवारी १९९९ मध्ये वृद्धांच्या काळजीसाठी राष्ट्रीय धोरण तयार करण्यात आले, ज्याचे मुख्य उद्दिष्ट कुटुंबांना त्यांच्या वृद्ध सदस्यांची काळजी घेण्यास प्रोत्साहित करणे आणि वृद्धांची काळजी घेणाऱ्या स्वयंसेवी आणि गैर-सरकारी संस्थांना आर्थिक मदत प्रदान करणे हे होते. याशिवाय, वृद्धांची आर्थिक सुरक्षा, आरोग्य सेवा आणि पोषण, निवास, शिक्षण, कल्याण, जीवन आणि मालमत्तेची सुरक्षा इत्यादींसाठी या धोरणात अनेक तरतुदी करण्यात आल्या आहेत.

कामगार कल्याण

समाज कार्याच्या क्षेत्रातील हा एक महत्त्वाचा पैलू मानला जातो. भारतात, कामगार कल्याणाकडे विशेष लक्ष दिले गेले आहे. म्हणूनच, विविध पंचवार्षिक योजनांमध्ये देशाच्या मुबलक मानवी संसाधनांचा वापर आणि विकासासाठी त्यांच्या क्षमता वाढविण्यावर भर देण्यात आला आहे. कामगार कल्याणाच्या दिशेने पहिले पाऊल म्हणजे कारखाने कायदा, १९४८, ज्यामध्ये कामगारांची व्याख्या अशी केली आहे की जो उत्पादन प्रक्रियेत किंवा यंत्रसामग्री किंवा त्याच्या भागांच्या साफसफाईत किंवा उत्पादन प्रक्रियेशी संबंधित इतर कोणत्याही कामात काम करतो आणि थेट किंवा एजन्सीद्वारे, मजुरीवर असो वा नसो, काम करतो. कारखान्यांमधील कामाच्या परिस्थिती कारखाने कायदा, १९४८ द्वारे नियंत्रित केल्या जातात. २ डिसेंबर १९८६ रोजी, कारखाने सुधारणा विधेयक, १९८६ लोकसभेत सादर करण्यात आले. याद्वारे, १९४८ च्या कारखाने कायद्यात सुधारणा करून कामगार सुरक्षा धोरण मजबूत करण्यात आले आहे.

अपंग व्यक्तींचे कल्याण

अपंग व्यक्तींचे कल्याण हा देखील समाज कार्याचा मूलभूत विषय आहे. म्हणूनच, भारतात, शिक्षण मंत्रालयाने दुसऱ्या पंचवार्षिक योजनेत अपंग व्यक्तींना सुविधा देण्यासाठी राष्ट्रीय सल्लागार समितीची स्थापना केली. निराधार वृद्धांची दुर्दशा अत्यंत दयनीय आहे; म्हणून, त्यांना आधार देण्यासाठी वृद्धापकाळ पेन्शन योजना स्थापन करण्यात आली आहे. मानसिक आजारांवर उपचार करण्यासाठी सुमारे २० मानसिक रुग्णालये देखील उघडण्यात आली आहेत. १९९५ मध्ये, अपंगांच्या हक्कांचे संरक्षण करण्यासाठी अपंगत्व कायदा, १९९५ मंजूर करण्यात आला, जो फेब्रुवारी १९९६

पासून लागू आहे. या कायद्यांतर्गत, अपंगांच्या पुनर्वसनाला प्रोत्साहन देण्यासाठी राज्य पातळीवर अनेक कार्यक्रम राबविण्यात आले आहेत. २००२-०३ मध्ये, अपंगांच्या समाज कल्याणासाठी ६६० हून अधिक गैर-सरकारी संस्थांना आर्थिक मदत देण्यात आली. स्वयंसेवी कार्य प्रोत्साहन योजनेअंतर्गत, अपंगांसाठी ३५० विशेष शाळा आणि १४० व्यावसायिक प्रशिक्षण केंद्रे चालवली जात आहेत. त्यामुळे राष्ट्रीय अपंग पुनर्वसन कार्यक्रमाचे आता राष्ट्रीय अपंग पुनर्वसन कार्यक्रम असे नामकरण करण्यात आले आहे.

अनुसूचित जाती, जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण.

मागासवर्गीयांचे कल्याण करणे आणि त्यांना इतर वर्गांच्या बरोबरीने आणणे हे समाज कार्याच्या क्षेत्राचा देखील एक पैलू आहे. भारतात, अनुसूचित जाती, जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचा समावेश दुर्बल घटकांमध्ये केला जातो आणि आरक्षण सुविधांव्यतिरिक्त, सरकार त्यांच्या उन्नतीसाठी असंख्य कार्यक्रम राबवते. या कार्यक्रमांमध्ये लोकसभा आणि राज्य विधिमंडळांमध्ये अनुसूचित जाती आणि जमातींसाठी राखीव जागांची तरतूद, सेवांमध्ये आरक्षण सुविधा, कल्याणकारी आणि सल्लागार संस्थांची स्थापना, संवैधानिक संरक्षणांच्या अंमलबजावणीचा आढावा घेण्यासाठी संसदीय समितीची स्थापना करण्यात आली. अनुसूचित जाती आणि जमातींप्रमाणे, इतर मागासवर्गीयांना सरकारी सेवा आणि शैक्षणिक संस्थांमध्ये २७ टक्के आरक्षण दिले जाते. १३ जानेवारी १९९२ रोजी, राष्ट्रीय मागासवर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळाची स्थापना करण्यात आली, ज्याचा उद्देश दारिद्र्यरेषेखालील लोकांना दिलासा देणे हा होता. स्वयंसेवी संस्थांच्या माध्यमातून अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती आणि मागासवर्गीयांना आर्थिक मदत दिली जाते.

उपचारात्मक आणि मानसोपचारात्मक समाजाचे कार्य

शारीरिक आणि मानसिक आजारांनी ग्रस्त असलेल्या लोकांना समाज कार्यात मदतीची देखील आवश्यकता असते. शारीरिक आजारांनी ग्रस्त असलेल्या लोकांसह वैद्यकीय समाज कार्य केले जाते आणि मानसिक आजारांनी ग्रस्त असलेल्या लोकांसह मानसिक समाज कार्य केले जाते. वैद्यकीय आणि मानसिक समाज कार्य डॉक्टर आणि मानसोपचारतज्ज्ञांच्या पथकाद्वारे केले जाते. प्रथम, या व्यक्तींच्या आजारांच्या विविध पैलूंबद्दल माहिती मिळविण्याचा प्रयत्न केला जातो आणि नंतर त्यांचे मनोबल वाढवण्यासाठी योग्य समुपदेशन दिले जाते. या दोन आजारांनी ग्रस्त असलेल्या लोकांच्या हितसंबंधांचा शोध घेण्यासोबतच, त्यांच्या अवचेतन मनांना समजून घेण्याचा प्रयत्न देखील केला जातो जेणेकरून समस्येची तीव्रता निश्चित करता येईल आणि त्यानुसार समायोजन करता येईल.

ग्रामीण विकास

ग्रामीण विकास हा समाज कार्याच्या क्षेत्राचा एक महत्त्वाचा पैलू आहे. भारतात ग्रामीण विकास कार्यक्रम राबवले जात आहेत. ग्रामीण बेरोजगारीच्या आव्हानाला तोंड देऊन ग्रामस्थांची आर्थिक स्थिती सुधारणे हे ग्रामीण विकासाचे केंद्रबिंदू आहे. राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायदा आणि संपूर्ण ग्रामीण रोजगार योजनेअंतर्गत ग्रामीण भागात रोजगार उपलब्ध करून दिला जातो, तर

स्वर्णजयंती ग्राम स्वरोजगार योजनेअंतर्गत स्वयंरोजगार उपलब्ध करून दिला जातो. ग्रामीण जोडणी सुनिश्चित करण्यासाठी, प्रधानमंत्री ग्राम सडक योजनेअंतर्गत गावातील रस्ते बांधले आणि अपग्रेड केले जात आहेत. त्याचप्रमाणे, इंदिरा आवास योजना, जलद ग्रामीण पाणीपुरवठा कार्यक्रम आणि संपूर्ण स्वच्छता चळवळ यासारख्या कार्यक्रमांद्वारे ग्रामीण विकासासाठी प्रयत्न केले जात आहेत.

समाज संरक्षण आणि गुन्हेगारी सुधारणा

समाज संरक्षणामध्ये केवळ गुन्हांपासून समाजाचे संरक्षणच नाही तर सर्व प्रकारच्या विकृत वर्तनाचे प्रतिबंध, उपचार आणि पुनर्वसन देखील समाविष्ट आहे. भारतासह जवळजवळ सर्व देशांमध्ये, गुन्हेगार, बाल गुन्हेगार, दुर्लक्षित मुले, वृद्ध, अनैतिक तस्करीत सहभागी महिला आणि मुली, निराधार, भिकारी आणि मद्यपी यांच्या प्रतिबंध, उपचार आणि पुनर्वसनासाठी समाज संरक्षण कार्यक्रमांवर भर दिला जात आहे. उदाहरणार्थ, बाल न्याय कायदा, १९८६ हे बालगुन्हेगारांच्या सुधारणांसाठी उचललेले एक महत्वाचे पाऊल मानले जाते.

समाज सुरक्षा

समाज विमा, समाज सहाय्य आणि समाज सेवा हे समाज सुरक्षेचे महत्वाचे घटक मानले जातात. बालपण आणि वृद्धापकाळात समाज सुरक्षा सर्वात जास्त आवश्यक असते. भारतासह सर्व देश त्यांच्या नागरिकांसाठी असंख्य समाज सुरक्षा योजना राबवतात. भारतात कार्यरत असलेल्या प्रमुख योजनांमध्ये कामगार भरपाई कायदा, १९२३; कर्मचारी राज्य विमा कायदा, १९४८; कर्मचारी भविष्य निर्वाह निधी कायदा, १९५२; खाण कायदा, १९५२; मातृत्व लाभ कायदा, १९६१; आणि कर्मचारी पेन्शन योजना, १९९५. या व्यतिरिक्त, समाज सुरक्षा गट योजना, जनश्री विमा योजना आणि इतर विमा योजना देखील राबविल्या जात आहेत.

समाज धोरणे, नियोजन आणि विकास

हे समाज कार्याच्या क्षेत्रातील महत्वाचे पैलू आहेत. समाज धोरणांच्या निर्मितीमध्ये मदत करणे आणि त्यांच्या अंमलबजावणीतील अडथळे दूर करण्यासाठी सूचना देणे हे समाज कार्याची व्यावहारिक उपयुक्तता दर्शवते. जोपर्यंत समाज कार्य व्यावसायिक ग्रामीण समाज रचनेचे विविध पैलू आणि ग्रामस्थांच्या आकांक्षा आणि समस्यांचा शोध घेत नाहीत तोपर्यंत कोणतेही धोरण व्यावहारिक असू शकत नाही आणि गावकरी सहजपणे असे धोरण स्वीकारू शकत नाहीत. समाज कार्यामुळे समाजात आढळणाऱ्या विविध समस्यांबद्दल ज्ञान मिळविण्यातच मदत होत नाही तर त्यांची कारणे विश्लेषित करण्यात आणि उपाय सुचवण्यातही मदत होते. गरिबी, बेरोजगारी, गुन्हेगारी, बालगुन्हेगारी, मद्यपान, मानसिक आणि सांप्रदायिक अशांतता, वेश्याव्यवसाय इत्यादी समस्या समजून घेण्यात आणि सोडवण्यात समाज कार्य महत्वाची भूमिका बजावते. त्याचप्रमाणे, समाज कार्य हे समाज कार्यासाठी एक महत्वाचे साधन आहे. नियोजनात मदत करून समाज कार्य यामध्ये महत्त्वपूर्ण योगदान देते. आज, विविध देशांमध्ये नियोजनात समाज कार्य तज्ञ, समाजशास्त्रज्ञ आणि इतर समाज शास्त्रज्ञ महत्वाची भूमिका बजावतात.

कायदेशीर मदत

हा देखील समाज कार्याचा एक विषय आहे. अनेक देशांमध्ये, समाज कार्यकर्ते सार्वजनिक हिताच्या वादांसाठी आणि गरिबांसाठी कायदेशीर मदत कार्यक्रमांद्वारे मोफत कायदेशीर मदत प्रदान करतात. खरंच, गरीब, पीडित आणि पीडितांना न्याय मिळवण्यासाठी कायदेशीर मदतीची सर्वात जास्त आवश्यकता असते.

पर्यावरणीय संतुलन

विकसनशील देशांमध्ये आणि जागतिक पर्यावरणात समाज-आर्थिक विकासासाठी हे एक धोका बनत आहे. पर्यावरणीय समस्या समाज कार्याच्या क्षेत्राचा एक महत्वाचा पैलू आहेत. समाज कार्याच्या विषय क्षेत्रातील संतुलन राखणे हा एक महत्वाचा पैलू आहे. पर्यावरणीय प्रदूषणामुळे पर्यावरणीय संतुलन बिघडले आहे. प्रदूषण म्हणजे जीवसृष्टीत अशा घटकांचा प्रवेश जो जीवनदायी शक्तींचा नाश करतो. उदाहरणार्थ, रशियातील चेरनोबिल अणुऊर्जा प्रकल्पाने १,००० किलोमीटर परिसरात किरणोत्सर्गीता पसरवली, ज्यामुळे मानवी जीवनाला अनेक धोके निर्माण झाले. आज, या अपघातानंतर, अणुऊर्जा प्रकल्पांचा फक्त उल्लेख करताच लोक थरथर कापतात. त्याचप्रमाणे, रासायनिक खते, लगदा, कीटकनाशके आणि चामडे उत्पादन यासारखे इतर उद्योग देखील वायू प्रदूषणात योगदान देतात. शिवाय, वायू प्रदूषणाव्यतिरिक्त, अनेक उद्योग माती आणि पाणी देखील प्रदूषित करतात. या धोक्यांना कमी करण्यात समाज कार्य महत्वाची भूमिका बजावते.

मानवी हक्कांचे संरक्षण आणि समाज न्यायाचा प्रचार

आज संपूर्ण मानवजात शोषण, दडपशाही, छळ आणि दहशतवादाने ग्रस्त आहे. म्हणूनच, सर्व देशांमध्ये मानवी हक्कांचे संरक्षण हे एक महत्वाचे आव्हान बनले आहे. जरी मॅगना कार्टा, हक्कांचे विधेयक आणि मानवी हक्कांची घोषणापत्रे मानवी हक्कांचे संरक्षण करण्यासाठी जारी केली गेली असली तरी, त्यांचा सामान्य जनतेला फारसा फायदा झालेला नाही. त्यासाठीच १० डिसेंबर १९४८ रोजी, संयुक्त राष्ट्रांच्या महासभेने काही सुधारणांसह या मसुद्याला मान्यता दिली आणि त्याच दिवशी, मानवी हक्कांच्या सार्वत्रिक घोषणापत्र जाहीर करण्यात आले. या घोषणेत ३० कलमे आहेत ज्यात सर्व आवश्यक मानवी हक्कांची रूपरेषा आहे. यामध्ये जीवनाचा, स्वातंत्र्याचा आणि वैयक्तिक सुरक्षिततेचा अधिकार, गुलामगिरीचा निषेध, शारीरिक छळाचा निषेध, कायदेशीर मदत आणि संरक्षण, हक्कांचे उल्लंघन करणाऱ्या कृत्यांविरुद्ध कायदेशीर मदत आणि मनमानी अटक, ताब्यात ठेवणे किंवा हद्दपारीवर बंदी यांचा समावेश आहे. मानवी हक्कांच्या संरक्षणात समाज कार्य महत्वाची भूमिका बजावते. समाज कार्य समाज न्यायाला देखील प्रोत्साहन देते. ते समाज न्यायाची गरज अधोरेखित करू शकते आणि त्यासाठी आवश्यक जनमत निर्माण करू शकते. आणि समाज न्यायाच्या विविध योजना आणि कार्यक्रमांच्या अंमलबजावणीत आवश्यक ती मदत देऊ शकते.

सारांश

एकंदरीत समाज कार्याची व्याप्ती अत्यंत विस्तृत आहे. समाज कार्याचे क्षेत्र कधीकधी दोन भागात विभागले जाते: पहिले, समाज कार्य संस्था ज्या स्वयंसेवी, अर्ध-सरकारी किंवा सरकारी स्वरूपाच्या असू शकतात. आणि दुसरे, समाज कार्याची उद्दिष्टे जसे की वैयक्तिक कार्य, गट कार्य, सामुदायिक संघटना इत्यादी. समाज कार्याच्या माध्यमातून वरील बालविकास, महिला सक्षमीकरण, शालेय समाज कार्य, युवा कल्याण, वृद्धांचे कल्याण, कामगार कल्याण, अपंग व्यक्तींचे कल्याण, अनुसूचित जाती, जमाती आणि इतर मागासवर्गीयांचे कल्याण, उपचारात्मक आणि मानसोपचारात्मक समाजाचे कार्य, ग्रामीण विकास, समाज संरक्षण आणि गुन्हेगारी सुधारणा, समाज सुरक्षा, समाज धोरणे, नियोजन आणि विकास, कायदेशीर मदत, पर्यावरणीय संतुलन आणि मानवी हक्कांचे संरक्षण आणि समाज न्यायाचा प्रचार इत्यादी घटकांना न्याय देण्यासाठी सातत्याने प्रयत्न केले जातात.

संदर्भग्रंथ

१. बेंजामिन, ई. वाय., "रसेल एच. कुर्ट्झ (संपादन), सोशल वर्क इयर बुक, न्यू यॉर्क: अमेरिकन बुक-स्ट्रॅटफोर्ड प्रेस, इंक., १९५४ मध्ये एक व्यवसाय म्हणून समाज कार्य.
२. बिस्नो, हर्बर्ट, द फिलॉसॉफी ऑफ सोशल वर्क, वॉशिंग्टन डीसी पब्लिक अफेयर्स प्रेस, १९५३.
३. ब्राउन, ई. एल., सोशल वर्क अँड अ प्रोफेशन, न्यू यॉर्क: रसेल सेज फाउंडेशन, १९४२. चेयनी, ए., नेचर अँड स्कोप ऑफ सोशल वर्क, न्यू यॉर्क: एएएसडब्ल्यू, १९२६. फिंक, आर्थर, ई., द फील्ड्स ऑफ सोशल वर्क, न्यू यॉर्क: हेन्री होल्ट. कंपनी, १९४२
४. फ्रिडलँडर, डब्ल्यू. ए., इंट्रोडक्शन टू सोशल वेल्फेअर, न्यू यॉर्क: प्रेंटिस-हॉल इंक., १९५५. गोर, एम. एस., "भारतात समाज कार्याची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी, भारतातील समाज कार्यात,